

Az átmenet mint forma

Atelier 3 + 1: *Penzum*. Konceptió, előadó: Nagy József, Joëlle Léandre.
Fények, technikai vezető: Sylvain Blocquaux. Színpadépítés: Julien
Fleureau. Álarcok: Jacqueline Bosson. Jelmezek: Aleksandra Pesic

„Óvakodj az angyaloktól és a tökéletesség más végrehajtóitól.”
(J. M. Coetzee)

Nagy József Joëlle Léandre-ral közösen készített előadása, a *Penzum*, azon színpadi művek közé tartozik, amelyek a nézők többségét a színházzal kapcsolatos elvárásai, bevett befogadói szokásai felülvizsgálatára ösztönzik. Még ha felvont szemöldökkel vagy akár kézlegyintéssel reagálunk is a darab támasztotta kihívásokra, a felvont szemöldökű megütközés és a megértés munkáját elutasító vagy felfüggesztő kézlegyintés is azt jelzi, valami történt, valami egy pillanatra megakasztotta a gépezetet, és kibillentett minket a színházfogyasztásból. Persze a délkelet-európai kortárs színház progresszív elitjét felvonultató Desiré Central Station 2017-es programjában akadt még számos olyan előadás, amely valamely vonásánál fogva ideig-óráig felkavarta a nézők egy részét. Csakhogy ezen darabok vagy a színházon kívüli világ ellentmondásos vagy épp egyértelműen botrányos társadalmi és politikai témáinak mélyebb-sekélyebb boncolásával értek el felkavaró hatást, és/vagy a polgárpukkasztás bejáródott eszköztárának leporolásával és újrahazsnosításával. Tehát, ha megütközést keltettek, azt a színházhoz képest külsődleges eszközökkel érték el, amennyiben a nézők által is belakott politikai és társadalmi valóságról tettek merésznek tetsző állításokat, vagy a nézők vélt politikai és társadalmi állásfoglalását, vagy épp annak elharapózó hiányát vették támadásba. (Zárójelben teszem hozzá: ha pedig még úgynevezett polgárpukkasztáshoz is folyamodtak eközben, akkor egyenesen hálásak is lehettünk, hogy legalább a színházban, egy-egy előadás erejéig, megképezték annak látszatát, hogy létezik valamilyen polgári értékrend mifelénk, azaz, hogy mi polgárok lennénk, és nem

alattvalók.) Ettől eltekintve azonban a színház létmódjára, a színház nem társadalmi, hanem művészeti, és nem politikai, hanem egzisztenciális vetületére egyedül a ljubljanoi Slovensko mladinsko gledališče *mi, európai hullák* című darabja reflektált valamelyest a színpad mélyében, illetve előterében zajló történések közötti feszültségterhes dialógus megteremtésével. Ugyan több előadásban felmerült a kérdés, hogy mi a színház szerepe a mai társadalomban, vagy hogy mit tehet, mit érhet el egy színházi előadás, ugyanezek az előadások eközben túlnyomórészt ismerős dramaturgiai elemekből és színpadi megoldásokból építkeztek, azaz csak igen gyéren mutatták fel azt a megújulásra és kockázatvállalásra való készséget, amelyet közönségükön számonkértek.

Nagy József és Joëlle Léandre azonban a színház mint médium vizsgálatát magát vitték színpadra. Táncos és zenész egyaránt a legmélyebb szakmai elkötelezettséggel vágott neki a feladatnak, hogy mozgás, rajz, zene és ezek egymásba gyűrűzése révén feltárjanak és felragyogtassanak valami új ismeretet. Kutatásuk talapzata kettőjük egyenként is több évtizedre rúgó szakmai tapasztalata, tétjét azonban minden egyes előadás önállóan jelöli ki, amennyiben az, Nagy József szavaival, egy „nyitott partitúrájú performance”, amelynek az improvizáció esetlegessége okán minden pillanata kockázatvállalással telt.

Ahogy Nagy József arról a közelmúltban többször is beszélt – legutóbb például a fentebb is idézett, Fejős Csillának adott nagyinterjújában (*Magyar Szó*, 2017. december 11.) –, alkotói pályájának egy tudatosan kijelölt, mintegy háromévesre tervezett átmeneti időszakában jár, melynek során a színháztól lassan eltávolodva, habár attól el nem szakadva, egyre intenzívebb figyelemmel és tevékenyebb intenzitással a képzőművészet és a fotográfia felé fordul. Az elmúlt évben létrehozott, a *Penzumot* is jegyző új társulatának a neve, Atelier 3 + 1 is ezt a váltást hivatott kifejezni: a hármas szám a színházművészettel eltöltött három évtizedet, az egyes pedig a fotó, rajz, szobrászat és egyéb vizuális kifejezésformáknak szentelendő következő tíz évet jelzi. Ebből következik, hogy az átmeneti időszakot, amelynek a *Penzum* is gyümölcse, a társulat nevének képletében a pluszjel képviseli, amennyiben a tanultak, felfedezettek, elsajátítottak egybegyűjtésének, összeadásának és sűrítésének ideje ez két, Nagy József számára életre szólóan meghatározó művészeti ágazat kereszteződésében. Ennélfogva a *Penzum*nak tehát nemcsak a partitúrája nyitott, hanem Nagy József művészetében elfoglalt sajátos helyzete miatt maga a formája a nyitottság és átmenetiség, amelynek megfelelően egyaránt párbeszédet folytat Nagy József korábbi előadásainak motívumkincsével, a színházi teret a

kiállítótérrel egybeötvözni készülő terveivel, valamint a darab ihletőjének, József Attilának az életével és művével.

A művészeti ágak lényegi összetartozásába vetett hitétől indítatva azok közös gyökereinek feltárásáért Nagy József már a kezdetektől mélyfúrásokat tett. A *Penzumban* egy színpadon kifeszített hatalmas papírfelület előtt táncol, miközben a kezében szorongatott szénnel a saját háta mögött papírra karcolt vonalakból egy óriásgrafikát bont ki. Joëlle Léandre mindehhez úgy teremt hangpilléreket nagybőgőjével, hogy ő maga szinte felszívódik, láthatatlanná válik a térben, ami azért is bravúros, mert a hangszere az egyetlen szín, melegség a diakrón fekete-fehérben. Egyszerre születik meg tehát egy páratlan zenei mű, egy minden ízében azzal együtt rezgő mozgásvilág és egy autonóm képzőművészeti alkotás. Mert ha a kettős egy előre egyeztetett partitúrát követ is, annak nyitottsága folytán a vonót tartó kéz és a táncos testet tartó lélek minden mozdulatában benne van a pillanat remegése, a megismételhetetlen egyediség minden borzalma és áhítata, úgyhogy akár azt is mondhatjuk, a létrehozott óriásgrafika az előadás elektrokardiogramja.

A szív mozgását papírra vinni – ezzel kísérletezett József Attila is. A tőle elkölcsonzott, egy napra kiszabott elvégzendő munkát jelölő címadó szó mellett költészete és életíve ikonikus és szöveges ráhagyatkozások sokasága révén fonódik a darab világába: a nyitóképben felbukkanó fémlégyező percegése például egyszerre idézi meg a lámpabúrában rekedt molylepke haláltusáját és egy közeledő vonat zakatolását. A József Attilára is ható jungiánus tanítások animus és anima kapcsolatáról Nagy József nőalakjában öltenek testet, aki nem nőimitátorként, hanem egy férfitestben szabadjára engedett nőként, Kazuo Ohno legendás *La Argentínájának* rebbenékeny jelenlétére emlékeztetve táncol, hogy a táncából kibontakozó óriásgrafika megint József Attila motívumvilágát idézze. A költő a legerőteljesebben mégis a darab első felét kitöltő, cizellált mozdulatokból, póre bőgőhangokból és a szén surrogásából lassan építkező audiovizuális élményt egyszer csak szétszabdalo, előbb halálhörgésre, aztán állati morgásra emlékeztető hangokból kibontakozó *Szabad ötletek jegyzéke* sorai révén elevenedik meg. Az egyik legmegrázóbb színházi élményem Nagy József megszólalása. Feketére alvadt vérdarabokként köhögte föl a csöndet, amit mintegy harmincévnyi szótlanság színpadon jelenlétével életre hívott. Egy hosszú pillanatra érzékelhetővé vált minden ízében beszédes teste mögött rejtőző felfoghatatlanul hosszú szótlanságának súlya.

A *Szabad ötletek jegyzéke* mondatai ebből a sok évtizedes, súlyos szótlanságból tapogatóztak elő, mégpedig egyenesen egy afrikai kislánymaszok

torkából. Az előadás közben Nagy József ugyanis egy afrikai kislánymaszkot viselt, amely részint megidézte a József Attilának is oly fontos avantgárd afrikai művészetekhez való vonzódását, másrészt kiegészítette, kiteljesítette és oldotta férfi és női erőteljes együttes jelenlétét. A maszk azonban nyilvánvalóan az övénél apróbb koponyára készült, ennél fogva csak fejének felső harmadát takarta el, így ott, ahol a maszkhoz tartozó nyak lett volna, azaz a táncos szája előtt egy fémesen áttetsző anyag feszült. Az innen, mintegy a maszk torkából előbugyogó mondatok a beszéd fizikalitását, testből felfakadását hangsúlyozták. Az általam korábban látott *Szabad ötletek jegyzéke* interpretációk kivétel nélkül az emberi psziché széthullásának mementójaként közelítettek a szöveghez, és az elajlasodásként értett elláttiasodás folyamatát illusztrálták vele. Ezzel szemben ahogy a maszk torkából előbuknak a szavak, ahogy hallható, látható, a levegő rezgéséből érzékelhető, amiképp a hang az útját keresi a testben, hogy végül megállapodjon egy fojtott, a szén surrogásához hasonló regiszteren, amely, ahogy Danyi Zoltán fogalmazott, mintha „torkaszakadtából suttogna”, az nem illusztráció egy előzetesen megállapított értelmezéshez, hanem az értelemadás folyamatának megtestesülése. A *Penzum* tehát nem a széthullás lenyomataként érti József Attila hírhedt szövegét, hanem azon hangok lekottázásaként, amelyeket a verbálisan artikulálatlan jelentésség és a verbálisan artikulált jelentésség közötti lehetetlen membránok átütése kelt. Nagy József azzal, ahogyan egy beszédes testből beszédet csihol egyrészt a jelképzés sokoldalú összetettségére és folyamatosságára irányítja figyelmünket, másrészt a testjelek és a verbalitás – és ezáltal áttételesen az állati és az emberi jelenlét – közötti bárminemű hierarchia felállításának lehetőségét utasítja nyomatékosan el.

Természetesen Nagy József színházától mindig is távol állt az állati létmód ontológiailag alantasabbként tételezése. Állatok iránti odaadásának, az állati létezés iránti kíváncsiságának, az ember és állat közötti porózus határmezsgye bejárására tett kísérleteinek előadásaiban számos nyomát találunk. Darida Veronika könyve, az *Eltérő színterek: Nagy József színháza* előszavában a deleuzi *devenir-animal*, avagy állattá változás fogalma felől véli értelmezhetőnek ezeket, de érzésem szerint Deleuze elmélete csak az érem egyik oldalát világítja meg. A francia filozófus ugyanis leginkább abban érdekelt, hogyan lépheti át az egyes ember azt a bizonyos porózus határmezsgyét, amely fajtánkat az állatvilág többi részétől elkülöníti, azaz egyirányúként, az egyes ember önkiterjesztése újabb lehetőségeként érti az állattá változást. Amit Nagy József csinál, az a *devenir-animal*nál több, amennyiben nem az ember önkiterjesztésében érdekelt, inkább ab-

ban a mágiában, amely az együvé tartozásunk megélését lehetővé teszi. Ennek megsejtésének pedig alapfeltétele az alázat, az állatok felé mint velünk egyívású, egyediségükben tisztelendő lények felé való odafordulás. Ennek allegóriájaként értelmezhető, ahogyan a *Penzum* zárójelenetében Nagy József nyakán egy ágas-bogas szarvasfejjel feltűnik a színpadon feszülő óriásgrafika fölött. Az egész előadás során semmi, egyetlen tekintet, egyetlen feldobott tárgy sem emelkedett a kifeszített papír felső éle fölé, és a záróképben a színpadkép fölé tornyosuló szarvasfej úgy hasította szét ezt az alkotók feje felett megképződött láthatatlan plafont, ahogyan József Attila szavai korábban a rajz, a test, a zene hanghálóját.